

legbecsesebb részét alkotja; erről tanúskodik a híres *Hármas Kis Tükör* különböző kiadásainak most is a család birtokában levő gazdag gyűjteménye, melyhez hasonló egy sincs több az országban.

(Folyt. köv.)

Dr. GYULAI ÁGOST.

A LONDONI MORÁLPÉDAGOGIAI KONGRESSZUS.

(Második, befejező közlemény.)

Az *erkölcsi oktatás* problémáinak tárgyalása következett mint a *negyedik ülés főtárgya*. Belot Gusztáv, a párizsi Lycée Louis Le Grand tanára kimutatni igyekezett, hogy az erkölcsi oktatás nem része az iskolai oktatásnak, hanem oly széleskörű, hogy inkább az oktatás egyéb részei tartoznak annak mindent felölelő keretébe.

Dr. Hayward londoni tanfelügyelő az erkölcsi oktatás észszerű sorrendjét igyekezett a növendékek életkorának fokozataihoz mérten megállapítani. Fejtegetései, melyek a kongresszus két könyvében is megjelentek, didaktikai szempontból figyelmet érdemelnek.

Keatinge oxfordi egyetemi tanársegéd a *suggestio* által történő erkölcsi oktatásnak elsőségét vitatta az egyenes erkölcsi tanítás fellett.* E tárgynál ismét felszólalt Mrs. Bryant, egy példán mutatva ki, hogy az erkölcsi oktatás csak gyakorlati módon, amely a növendékek érdeklődését, sőt érdekeltségét fel tudja kelteni, vezethet jó eredményhez. John Adams londoni egyetemi tanár az eszmékről mint erkölcsi erőkről tartott egy kissé elvont, de mély felfogásról tanúsító becses előadást.

Mások is felszólaltak még, amellet érvelve, hogy nem a direkt, hanem csupán az indirekt erkölcsi nevelés vezethet sikerhez. Az egész kongresszusnak egyik megszívlelésre legérdemesebb iratát Benson Arthur a «Tanulás egyensúlya» cím alatt terjesztette elé. E tanulmány gondolatmenete a következő: Az a probléma, mely a művészre, a kritikusra és a tanítóra egyaránt a legsúlyosabban nehezedik, az ismeretek és benyomások roppant halmazódó tömegével való megküzdés. Aszerint, amint a még fiatalnak nevezhető világ öregebbé lesz, a művészet és irodalom kincsei is félelmetes mértékben felgyülemlenek. Mi különösen zavaros korszakban élünk, amennyiben az emberiség fejlődésének mai stádiuma még olyan, hogy az emberi ismeretek tekintélyes részét valamelyes, persze felületes mó-

* Suggestion in Education című művét épp az imént ismertette folyóiratunkban dr. Kornis Gyula XVII. évf. 607. k. l. Szerk.

don elsajátíthatjuk és az emberi remekművek nagy többsége fölött futólagos, de persze homályos szemlét tarthatunk. Ennek folytán már most a nevelés terén egy teljesen elérhetetlen ideál és megvalósíthatatlan program kísér benünket. Egyrészt liberális nevelés címén be akarjuk csöpögtetni az ifjúba vizenyős kivonatát mindazoknak az irodalmi ismereteknek, melyeket értékeseknek tartunk, másrészt meg arra is törekszünk, hogy a növendék gondolkozása menetének bizonyos határozott szilárdságot biztosítsunk a matematika révén és hogy beleavassuk őt a haladás modern eszméibe is, az exact tudományok által; továbbá, hogy a jövőbe való látását és tájékozódási képességét fokozzuk a természetleírás és a társadalomtan segítségével.

Megkívánjuk aztán, hogy a vallás is foglalja el megillető helyét és pedig a felekezeti finomabb árnyalatokkal együtt. Óhajtjuk, hogy a gyermek valamely kézügyességet is tanuljon, de mindenesetre erősödjék a gimnasztika útján; lehetőleg barátkozzék meg a katonai gyakorlatokkal, vagy legalább tudjon bánni valami fegyverrel. Az atletikának, mely oly nagy szerepet játszik a nemzetek életében, szintén helyet akarunk adni a nevelés keretében. Így nő meg a program, mialatt világossá lesz, hogy az eredmény nem lehet más, mint mutatós (és esetleg cynikus) tudákosság (sciolism). Ez a legjobb eset, mely akkor áll be, ha e rendszert lelkiismeretesen alkalmazzák; rosszabb esetben a rendszer megtöri a gyermek erejét és elvesztegeti legbecesebb idejét. Mi már most e baj orvossága? Más nem lehet, mint oly kiszemelés, mely tekintettel van a különböző egyéni típusok szükségleteire. A gyógyítás legbiztosabb módja az, hogy az oktatás elengedhetetlen központi jellegű magva lehetőleg redukáltassék és azután a különböző típusúhoz tartozó gyermekeknek, képességeik és hajlamaikhoz mérten, a nekik való tantárgyakat nyújtjuk. Ha ezt biztosítani tudjuk, akkor azután mindent el kell követnünk, hogy a növendék érdeklődését, igyekezetét, vonzódását a szellemi és erkölcsi közkinccsek iránt felkeltsük és azok számára lefoglaljuk. Végre a természet és művészet szépségei iránti érzéket fejlesszük ki benne. Mindez azonban még mindig nem elegendő. Szükséges azonkívül s e részben nézete a dr. Gaal Jenő kongresszusi iratában foglalt eszmékkel találkozunk, hogy az erényeknek, az önfeláldozásnak és a polgári eszményeknek szeretetét oltjuk bele növendékeinkbe. Hatályos cselekvést, értelmi élvezeteket, az erény szeretetét kell a nevelésben biztosítanunk. Az elsőt elhomályosítjuk azzal, hogy a józan ész követelményeit feláldozzuk az eszmények szigorú merevségének. Megvetjük és gyanúsítjuk a másodikat s megbokrosodunk, vagy közömbösen viselkedünk a harmadikkal szemben. Pedig az említett három dologban

rejlük a «nevelés» szónak minden értéke. Tehát tartsuk mind a hármát folyton szemünk előtt, s ne engedjük magunkat félrevezettetni. vagy álszégyenből eltántorítottatni, ha rajongó, érzelgős vagy könnyen befolyásolható embereknek neveznek is bennünket, vagy más oly jelzőkkel illetnek, a minőkkel a pharisaeusok minden korban megkövezni igyekeztek a prófétákat.

Erre az a kérdés került napirendre, hogy *mily tárgyakhoz fűződhetik a legjobb eredménnyel az erkölcsi nevelés.* Szóba került csaknem minden tantárgy. Így *Spiller* Gusztáv szerint a mondott célra a matematika és a földrajz is alkalmas. Hiszen a matematika élesíti a gondolkozást, tehát az erkölcsit is, és alkalmul szolgálhat a mértékletesség, jótékonyosság és a józan költekezés illusztrálására. A földrajz tanításában kiemelhető, hogy a nemzetek kölcsönösen hányféleképp és mennyire függenek össze. A történetben pedig minde- nek felett azt lehet tanítani, hogy egyesült erővel és békés közreműködéssel mi minden érhető el. A történeti oktatásnak mint az erkölcsi nevelés fő segédeszközének jelentőségét egyébként számosan kiemelték. Ezek között névszerint is fel kell említenünk *dr. Schneller* István tagtársunkat és a kongresszus egyik magyar alelnökét, aki mind becses dolgozatában, mind figyelemmel meghallgatott előadásában a történetnek mint az egész oktatás központi tárgyának és gerincének fontosságát lelkesen méltatta.

Adamson Vilmos János londoni egyetemi tanár és a kongresszus végrehajtó bizottságának alelnöke, a humaniorák erkölcsnemesítő képességét tüntette fel. Volt, aki az irodalomra, más, aki a természettudományokra helyezte a súlyt. Többen a bibliai oktatást találták erre a legalkalmasabbnak. Egy pár hölgy a nők házi foglalkozásának és a női kézimunkának nemesítő hatását ecsetelte. Nem maradt ki e tekintetben a *kézügyességi oktatás* sem, melynek a gondolatok megvalósítása útján való realizáló befolyására Rowe angol tanító hivatkozott. Hézagos volna e jelentés, ha meg nem említenők, hogy ez ülés folyama alatt *Sidgwick* oxfordi egyetemi tanár munkálata is bemutatott. Szerzője kifejti, hogy az erkölcsi oktatásra és nevelésre főleg csak azok a tárgyak valók alapul, a melyek mértékét, eszményt, célt adnak az ember nemes lelkesedésének és vágyainak (történet, irodalom, különösen költészet). Nagy hibának jelenti ki, hogy midőn az ifjúságról beszélnek, élesen megkülönböztetik az értelmi és az erkölcsi lelkesedést. Ezek szorosan összefüggenek és kölcsönösen hatnak egymásra. Ez ülés után angol minta erkölcsnevelési lecke tartott.

Az **ötödik ülés** volt talán a legérdekesebb, de mindenesetre a legmelegebb vita által jellemzett összejövetele a kongresszusnak. Ekkor került szóba a *vallási oktatás és az erkölcsi nevelés közötti*

viszony. A kongresszus két könyve e tárgyról igen becses dolgozatokat tartalmaz, melyek a különböző álláspontokat híven tüntetik fel. A tárgyalás főtisztelendő dr. *Gow*, a Westminster School igazgatójának vezetése alatt indult meg. Az elnök beszédében hangsúlyozta, hogy ha a kongresszusban kifejezendő nézetek többsége a vallásos erkölcsi oktatás ellen irányulna, vagy csak közönbösséget tanúsítana is iránta, ez a körülmény a kongresszust nagyon kedvezőtlen színben tüntetné fel. Szerinte is az az indirekt erkölcsi oktatással érhetni el legtöbb eredményt, de erre a biblia tanítása nagyon kedvező alkalom.

Lyttleton kanonok az etoni iskola igazgatója kiemelte, hogy a vallásos oktatáson kívüli erkölcsi tanítás csak valamely eszménynek személyesítése útján történhetik; de a benyomás és hatás így is gyenge és bizonytalan, mivel az ember önállósága és felső hatalmaktól való függetlensége nem állítható oly határozottan. Azért ha a gyermekkel erkölcsi oktatás útján igazán meg tudunk értetni egy ideált, egyúttal (anélkül, hogy az formá szerint történnék) vallásosan is neveljük őt. A növendék, a növekvő ember már természeténél fogva hajlandó az önelégültségre; pedig az erények természete, hogy valamitől függőnek érzik magukat, és így válik lehetővé, hogy az erényes ember bajaiban, sőt tévedései és egyes bukásai közt is áhítatos ihlettségre és reményre képes. Azért az igazi eltérést a vélemények közt nem is az a kérdés fejezi ki, hogy tanítsunk e vallást, hanem csak az, hogy miként tanítsuk? * És Anglia értelmiségének túlnyomó közvéleménye hiszi, hogy elsőrendű kiváncságot a vallásnak olyatén bemutatása, mely a gyermekkort, az ifjúságot és a megletteket is kielégíti

Miután mások is hasonló nézeteknek adtak kifejezést, az ethikai társulatok szövetségének titkára által írt értekezést mutatták be, melyben azt a kérdést veti fel, hogy vajjon hát az *egyházak által nyújtott vallási oktatás* révén eszközölt jellemképzés kielégítő eredményekhez juttatott-e bennünket? Ő erre a kérdésre nemmel felel. Számosan vannak, akik az erkölcs tényezőik ismeretének és gyakorlatának birtokába nem a vallás berkein át jutottak, hanem másként. Mindazonáltal épen nem lettek vallástalanok. Szerinte egyet kell az erkölcsi nevelés által a szívekbe csepegtetni, azt, a mit Seeley szerencsés kifejezésével az emberiség szenvedélyes szeretetének nevezhetni. Erre válaszul szolgált *Wilson* kanonoknak, a Clifton College igazgatójának értekezése. E munkában a szerző arra a végső következtetésre jut, hogy a nem vallásos erkölcsi oktatás egy nagyon szé-

* Hence we conclude that the real divergence of opinion is not to whether a child ought to be taught religion but how he can best learn it.

pen kigondolt, bonyolult szerkezetű gépet állít fel, de megfeledezik a mozgató erőről, a mi nem lehet más, mint a vallás által nemesak hirdetett, de ki is próbált hatású felebaráti szeretet. A szóban levő iránynak hívei arról is megfeledeznek, a mit sok századdal ezelőtt Angliának egy lord főbírája mondott, hogy «l'éducacion est une chose spirituelle».

Egész sora következett ezután az ellenkező felfogásuaknak, akik közül John Russel iskolai igazgató Humpsteadből azt mondta, hogy az ő intézetében a nem vallásos erkölcsi oktatás jó sikerrel jár. Moulet lyoni lyceumi tanár az ottani hasonló szellemű oktatás eredményeiről számol be. A londoni zsinagóga rabbija főleg az ó-testamentumi tanításoknak tulajdonított fontosságot, de úgy, hogy annak szereplő alakjairól az igazat kell megmondani. Honda Tokióból kiemelte az ő hazájabeli és az angol felfogás közötti különbséget. Az angolok vallásosan erkölcsösek, míg a japánok elkölcsösen vallásosak. Southwark püspöke azt fejtegette, hogy meggyőződése szerint az erkölcsi oktatás legjobb ugyan határozottan vallásos alapon, de ő a másféle rendszerek teljes kizárását sem kívánja. A két felfogás közt nagyon sok közös van és azt kellene általánossá tenni.

A hatodik ülésen, midőn Förster Vilmos berlini tanár elnökölt, folytatták a vitát és pedig az erkölcsi rendszeres tanítás felett, de a délelőtti téma ekkor is uralkodó maradt.

J. S. Muckenzie, a cardiffi University College tanára hibát látott abban, hogy a gyermeknevelést a vallástanítással kezdjük. Az erkölcsi neveléssel kellene kezdeni. Ez nem azt jelenti, hogy bizonyos vallásos eszméket is ne csepegtessünk a zsenge lelkekbe. A közvetett erkölcsi nevelés a fő, de azt valamelyes közvetlen oktatással is lehet támogatni. Azonban kétkedik, hogy erre már ma elég megfelelő tanerő volna. Ezek képzésével kell a reformnak megindulnia.

Hoffmann P. genfi tanár szerint a közvetett és közvetlen erkölcsi oktatásra egyaránt szükség van, de ez utóbbival várni kell körülbelül a 10 éves korig, és egy-egy osztályba huszonöt növendék-nél többet, ha sikert akarunk látni, nem volna szabad felvenni.

Höft hamburgi rektor szerint a vallástanítást nem helyes az erkölcsi oktatás eszközeként alkalmazni. Ez — úgy hiszi — a modern világfelfogással ellentétben van. Külön erkölcsi oktatási órákat kell tartani, melyek gondolatébresztők, ítéletképzők, lelkiismeretkeltők, nemesítő, akaraterősítők legyenek és minden cselekvőséget a közjő-vel hozzanak kapcsolatba.

F. J. Gouldnak, a leicesteri positivista egyesület tagjának véleménye szerint az erkölcsiség középponti fogalmának a «szolgálatnak» (szolgálatkészségnek) kell lennie. Ezt azonban gondosan meg kell

különböztetni az engedelmességtől. Általán elterjedt hiba úgy a tanítók, mint a szülők körében az, hogy az engedelmisséget mint erényt dicsérik, holott a történelem lapjai bizonyítják, hogy az, pl. a római törvények és káros szokások esetében, határozottan erkölcstelen. Az igazi «szolgálat» az érzelemnek, gondolatnak és erélynek önkéntes adománya, melyet valaki a barátság, tisztelet és szeretet szellemében nyújt.

Millicent Mackenzie tanár vélekedése, hogy minden iskolában legalább egy tanítónak kellene lenni, a ki speciális tanulmány tárgyává tette az erkölcsi oktatást. A tanítóképző intézeteknek tehát alkalmat kell adni az ily tanulmányok folytatására és az okszerű erkölcsi tanítás begyakorlására. Dr. *Niels Bang* (Kopenhága) nagyon fontosnak mondja, hogy az erkölcsi oktatás ne legyen csupán köz-helyek ismétlése, hanem lehetőleg vonzó, érdekes és megkapó. Erre a francia és olasz tapasztalatok előterjesztése következett.

Buisson Ferdinand a francia népoktatás újjászervezője, a Dictionnaire de Pédagogie szerkesztője, a Sorbonne pædagogia tanára, kinek neve világszerte ismeretes, nagy ékeszólással beszélt a franciaországi valláson kívüli erkölcsi oktatásról. Neki is voltak helyeslői, és mivel az ellenvéleményűek türelmesen hallgattak, felszólalását külső siker is kísérte. A francia rendszer abból a felfogásból indul ki, hogy szabad nemzet az ész és lelkiismeretre alapított erkölcsi nevelést adhat s kell, hogy adjon növendékeinek, bármily vallásfelekezetűek legyenek is azok. A közoktatás világi rendszere nem folytat harcot a vallásos meggyőződések ellen, de nem is tartja feladatának, hogy azokat tanítsa, vagy támogassa. Nem ellensége, de nem is szolgálja egyetlen egyháznak sem. A franciaországi közoktatási rendszer feladata, hogy tisztességes embereket neveljen. A gyermek szívéét és lelkiismeretét fejleszti; szeretetre, igazságra s a szép és jó iránti ragaszkodásra tanít. Ő és honfitársai, kik hasonló nézeteiket táplálnak, senkit sem akarnak támadni, de a maguk meggyőződését fenntartják. A maguk módja szerint szintén hívők, csak hogy míg mások Istenben, ők az emberiességben hisznek. Szent könyvük nem a biblia, hanem a századok alatt kibontakozott emberi lélek. Míg sokan Isten akarataról beszélnek (mintha a mindenható felelősségében biznának), addig ők az emberi jogok mellett foglalnak állást és meg vannak róla győződve, hogy a társadalom kötelessége biztosítani mindenki részére az eszközöket, hogy igazán emberré válhassanak s mint ilyenek élhessenek is. A nélkül, hogy nézeteiket a többi, más viszonyok között élő országokra rákényszeríteni akarnák, ki kell jelenteniök, hogy ezt a rendszert jónak tartják Franciaországra nézve, mely végre felismerte az állam és egyház egymástól való el-

álasztásának szükséges voltát. Az erkölcsi oktatás ott teljesen laikus és annak folyama alatt a vallás és hit kötelességeiről egy szó sem esik. Az eredményt statisztikailag nem lehet bizonyítani, de az el-távozott növendékek vallomásai arról tanuskodnak, hogy az ered-mény jó; sokan hálásak érte, mert a dolgok mélyeibe hatolván, azokról egészen másként gondolkoznak. Ugyan ezt mondta *Maurice Roger* is, a párisi Lycée Carnot tanára, aki részletesen bemutatta a laikus erkölcsi oktatás menetét. Ez abban áll, hogy hetenkint egy órában módszeresen beszélnek a magán és társas erényekről, de a francia irodalom, történet és földrajz tanításához is fűznek oly irányú okoskodásokat, hogy ezek a hallgatókba a magán és polgári köte-lességek érzését csepegtessék. Az eredmény szerinte is kedvező.

Orestano Ferenc palermói egyetemi tanár azt mondta el, hogy midőn Olaszországban az 1877-dik évvel a kötelező vallásoktatás megszűnt, akkor a laikus erkölcsi oktatás vette kezdetét. Ez nem egyszerre honosodott meg, de most már minden ismétlő és vasárnapi iskolában is tartanak erkölcsoktatási órákat, melyek a polgári köte-lességekre is kiterjeszkednek. Az eredmény — tanúsága szerint — kielégítő. Véleménye, hogy ilyen előadásokat ott is kellene tartani, a hol a vallástanítás fenmaradt. Továbbá az erkölcsoktatásnak direct és indirect alakjára egyaránt súlyt helyez és kívánja, hogy a tanítókat mind a kettőben gyakorolni kell.

Többen szólottak még ehhez a kérdéshez, köztük dr. *Gieswein Sándor*, a magyar kormány képviselője, aki a polgári kötelességek-ről és a hazafiságról értekezett. Ez utóbbi keretében az erkölcsstan-nak a vallástanítással való kapcsolata mellett is mérsékelten és meg-győzően érvelt, úgy, hogy a londoni legnagyobb napilap, a *Times*, másnap vezércikkben is hivatkozott a «magyar szónok» ez irányú nyilatkozataira.

Felemlítendőek itt dr. *Foerster F. W.* zürichi egyetemi tanár fejtegetései. Szerinte, ha az erkölcsi oktatás valahol sikertelennek bizonyult, ez annak tulajdonítható, hogy a tanítás menete módszer-telen. Rendesen figyelmen kívül marad, hogy az egyszerűtől az össze-tettre s az ismertről az ismeretlenre kell átmenni. A gyermek saját tapasztalataira kell mindig hivatkozni. Nem a szabályból, vagy paran-esolatból, hanem a gyermek lelkületéből kell kiindulni és minden-féle indulat nyilvánulásainak, a haragnak, az irigységnek, hazugság-nak stb. következményeit kell életteljesen ecsetelni. Nem a jó és rossz fogalmi különbségeire kell utalni, hanem a jóra irányuló indi-tékokat kell felébreszteni a tanításnak. Dr. *Fináczy Ernő* Förster zürichi tanár előadásával kapcsolatban és hivatkozással Paulsen né-zeteire kifejti, hogy a középiskolák utolsó osztályában szükséges

volna a filozófiai propædeutika keretébe bevonni a pszichológián és logikán kívül az etikát is, még pedig összefoglaló módon, azaz akként, hogy az előző osztályok összes tanulmányaiból meríthető ethikai nyereség megállapíttassék és tudatossá tétessék, mielőtt a növendék a középiskolát elhagyja. Ez a tanulmány kiterjedhetne a szociális erkölcsstan legfontosabb alapkérdéseire is, mindenestre a társadalmi kötelmekre és erényekre; kapcsolódhatnék olvasmányokhoz is (pl. szemelvényekhez Cicero de officiis című művéből stb.).

Az első tárgy fölötti eszmecserét tisztelendő *Barchant J.*, a National Social Purity Crusade nevű egyesület igazgatója vezette be. Előadásában feltüntette azt a romboló hatást, melyet a pornografikus könyvek, füzetek, képek és képeslevelezőlapok világszerte, most már Angliában is véghez visznek. Megállapítható, hogy nemcsak az új nemzedék nemi erkölcsisége és általában tisztessége hanyatlik rendkívüli mértékben, hanem, hogy a felnőttek perversus hajlamai is szerfelett szaporodtak és gyarapodtak. Rémes kilátásokat nyitnak az eddigi tapasztalatok, ha e mételey terjedése minden lehető eszközzel és módon meg nem gátoltatik. A sajtószabadság megszorításáról Angliában bajos beszélni, de az esküdtszék szigorúbban járhatnának el, ha a közvélemény is szigorúbb erkölcsi álláspontra helyezkednék. Ilyen érzékenyebb és kényesebb közvélemény megteremtésére kell tehát törekedni. De ez magában nem lesz elegendő, mivel a pornografia az illető lelkiismeretlen kiadóknak nagyon jól jövedelmez. Ezt kell megszüntetni, részben jó és olcsó olvasmányok kiadása és terjesztése, részben a kiadócégek és más irodalmi és könyvforgalmi egyesületek szövetkezése útján. De az ily iratok állami cenzurájának is helye van, épp úgy, mint a szindarabokénak. Párhuzamosan kellene valamennyi fegyvert felhasználni ebben a küzdelemben.

A kifejlődött vita során ezen nézeteket általában elfogadhatóknak nyilvánították.

A második tárgyról, az *ifjú büntettek erkölcsi oktatásáról* folyt eszmecserének alapját *Lombroso Cæsar* turini híres tanárnak erre vonatkozó francia nyelvű értekezése képezte. Szerinte a büntettek tanításával igen rossz tapasztalatok szerezhetvén, általánossá lett az a felfogás, hogy iskoláikat be kell zárni, mert általuk csak ügyesebb és gyakorlottabb gonosztevők neveltetnek a társadalom számára. E helyett inkább a még érintetleneket kell erkölcsileg mindjobban erősíteni. Ha azután a rendes iskolában kiderülne, hogy ott született gonosztevők is találhatnának, azokat el kell különíteni és megfelelő módon külön nevelni. Itt azután arra kell irányulnia a törekvésnek, hogy rossz hajlamaikat csökkentsük és gonosz ösztöneik-

nek nem kártékony érvényesülési teret szerezzünk; de zárjuk el tőlük a módokat és eszközöket, melyek által romlott természetök a társadalomra nézve veszedelmes gyakorlottságot szerezhetne. A végből, hogy az erkölcsi nevelés ezentul általában, ne csak, mint eddig, negatív, hanem pozitív eredményeket szolgáltatthasson, a nevelés alapjait kell megváltoztatni. A szépség és erő dicsérete pl. restségre, a tanulékonyosság csökkentésére és erőszakosságra vezetett. A büntetéseket enyhíteni kell és jobban a gyermek egyéniségéhez szabni. Különösen áll ez a fiatal büntetésekről. A született gonosztevőknél már a legzsengőbb korban kellene a nevelést célszerűen alkalmazni. De ez nem elég, hanem megfelelő orvosi gondozás is szükséges.

Ez ülés bezártával *Wagner Károly* protestáns lelkész adott erkölcsi mintaoktatási órát francia nyelven,

A **hetedik és nyolcadik ülés** az erkölcsi nevelésügy minden eddig nem említett tárgyával és e tárgyaknak minden idevágó vonatkozásával foglalkozott. A reggeli ülésen, a hol Buisson, később Adams tanárok elnököltek, legelőbb *Cloudesley Brereton* londoni megyei kerületi tanfelügyelő tartott előadást az *erkölcsi nevelés bizonyos rejtettebb eszményeiről*. Nagyon hangsúlyozta, hogy ezt a nevelést rendszeresen kell folytatni. A magaviselet eszményeit a növendékek előtt fokozatosan kell feltárni. Azoknak nemcsak szellemi szankciójok, hanem ösztönző hatásuk is van a cselekvésre. Voltakép sok erkölcsi érdek létezik. Ilyen az egyéniségé, a családé, a társadalomé, az államé és az emberiségé. Mindezek felett egy nagy eszmének kell uralkodólag lebegnie; annak, hogy a jog gondolata magában foglalja a kötelességet is. Többen a *testi és erkölcsi nevelés kapcsolatát* vizsgálták és érdekes, hogy éppen az angolok közt néhányan arra a következtetésre jutottak, hogy a testedzésnek nem annyira társasjátékok, mint a fegyelmező testgyakorlat utján kell történnie. Erkölcsileg ennek nagyobb haszna van, mert jobban fegyelmez, míg amaz csak az egyéniség fejlődésének kedvez.

Genonceaux belga főtanfelügyelő a *játékok* hasznát elemezte, kiemelve, hogy a gyermek természete megkívánja a játékot, mely fejlődésének előmozdításához okvetlenül szükséges. A mely gyermek nem szeret játszani, azt orvossal alaposan meg kell vizsgáltatni, mert valószínűleg beteg.

Ezután az *esztetika* tárgyalására tértek át. Egy toulousei tanár, *Braunschwig Marcel*, ki e tárgyról nem régen könyvet írt,*

* L'éducation esthétique de l'enfant. — Ismertette Nagy József a Magyar Pädagogia XVI. évfolyamában 571. és 595. s. k. Szerk.

kifejtette, hogy az igazi művészet nem ellenkezik az erkölcsiséggel, de annak alá sem rendelhető.

Mr. William Jolly nyugalmazott angol királyi tanfelügyelő is abból a tételtől indult ki, hogy az erkölcsi nevelés igazán nem lehet gyümölcsöző szépzészetű nevelés nélkül. A tanítók kötelessége volna, hogy a gyermekek figyelmét a szépre azon elemeire is felhívják, melyek az iskola felszerelésében és berendezésében érvényesülhetnek. Az ízlés finomítására és nemesbítésére mindenféle iskolában törekedni kell. Ezt már több, mint ezer éve elismerték a legmélyebben gondolkozó emberek is. Már Plátó kívánta, hogy a gyermek jóra oktatása a szépre való nevelés útján történjék; e nélkül szerinte az erkölcsi tökéletességhez való közeledés lehetetlen. Pedig iskoláinkban ezt a szempontot nagyon elhanyagolják. Az iskolai helyiségek nem hogy nevelnék a szép iránti érzéket, hanem gyakran a meglevőt is sértik. Az egész nemzet ízlésének emelése szükséges. Erre sok jó alkalom kínálkozik, ha az iskolát célszerűen helyezük el és kellően díszítjük. A tanulók magaviselete a szép szeretete folytán is javulni fog, ez pedig az igazi művelődés biztos útja.

Igen szép és megszívlelendő eszmék foglaltatnak azokban az értekezésekben, melyek az *iskola és otthon* összhangjával foglalkoztak. Itt kiemelendő kiváló honfitársunk, *Prohászka Ottokár* püspök dolgozata, mely kifejti, hogy mind a kettőnek, az iskolának és a szülői háznak, az erkölcsi indítékokat kell előtérbe helyeznie. Az iskola a bölcs és jó életre vonatkozó ismeretek és helyes gondolatok nyújtására alkalmasabb, de arra, hogy ezeket az elveket az élet útján helyesen gyakorolhassa az ember, módot és alkalmat az otthon nyújt. A kettőnek harmonikusan kell működnie.

De Vuyst Pál szintén azt fejtegette, hogy az erkölcsiség gyakorlásának megtanítására az iskola egymagában nem elég. A szülők azok, akik gyermekeik öröklött hajlamait és sajátosságait a legjobban ismerhetik és ők fejthetik ki a legnagyobb morális befolyást az elsősorú életszükségletekre, a minő a lakás, ruházat és táplálkozás.

Crouzet Pál kívánatosnak mondta, hogy a gyermekek ne váljanak egyszerű másolókká. Tehát ne főleg általános szabályok és példák útján akarjunk rájuk hatni, mert ezek a természetes jó hajlamokat is megbénítani alkalmasok. A családi élet is szükítőleg hat a gyermekek lelkiéletére, midőn a köznapi okosságra, az önfenntartásra és a nyugodt életre helyezi a súlyt, a helyett, hogy gazdag, intenzív és közhasznú életre nevelné a gyermekeket. A népes iskolai osztályok a részletes szabályozás révén megbénítják a gyermek kezdeményező erejét. A gyermekek szabad választásának minden irányban némi teret kell engedni.

Gache Ferdinánd (a francia pædagogiai irodalomban jól ismert név) * úgy vélekedett, hogy a bennlakásos kollegiumokban való nevelés egy század alatt igen megkárosította az emberek, értsd : a franciák családi és benső életét, amennyiben a szülők már nagyon fiatalon dugták bele ily iskolákba az ifjakat; ott azután elszigetelték őket; voltaképp sok fontos tevékenység megvetésére tanították és az erkölcsiségnek főleg külsőségeit tették bennök uralkodókká. Kivánatos volna, hogy az ilyen kollegiumokban és iskolákban elhelyezett gyermekek családjai lehetőleg sűrűn forduljanak meg az intézetekben s ilyképen közvetett részt vegyenek munkásságukban; továbbá, hogy a növendékek is bizonyos alárendelt munkákra szoríttassanak, hogy ekként a munkát általában megbecsülni tanulják.

Miss Charlotte Mason azt az eszmét vetette fel, hogy a növendékeknek oly olvasmányokat kellene adni, melyeket a szülők is saját hasznukra fordíthatnak. Az ily közös olvasás jó erkölcsi hatással lehetne a gyermekekre.

Ezen az ülésen szólalt fel honfitársaink közül *Waldapfel János*, aki az ethika normatív szerepét, melynek az élet minden viszonylataiban érvényesülnie kell, nagy tetszés mellett fejtegette.

Bodin németalföldi pædagogus arról elmélkedett, hogy az erkölcsi nevelés jó rendszere kettős irányban áldásos, emeli a tanítót és a tanítványt egyaránt.

Számosan mutatták be az illető országokban és tanintézetekben folytatott erkölcsi oktatás módjait. Ezek az iratok különösen a tanítókra nézve igen becsesek. A példák a gyermekkertektől az egyetemig emelkedő mindenféle tanintézetből vétettek. Ezen iratok közt az angol lapok és más nyomtatványok is kiemelték dr. *Czettler Jenő* magyar eredetű, de angolul bemutatott dolgozatát, melyben a *szakiskolák erkölcsi nevelésének* fontosságára utal. Szerinte az erkölcsi fogalmaknak az a része, melyet szociális ethikának nevezünk, nem csupán érzelmi dolog, hanem a megszerzett szakismeretek valóságos kiegészítése. Súlyt helyez a szakma szeretetére, a mi az önképzést és odaadást mozdítja elő, és arra, hogy a szakiskolákban folyó szociális munkásság által az üzleti becsület, a tisztesség és a megbízhatóság fejlesztessék.

A biológiának az erkölcsi oktatáshoz való viszonya is több tanulmány és előadás tárgyát tette. Bizonyos fokig a nevelőknek is szükségük van ezen ismeretekre. A fegyelem legyen olyan, hogy ne ártson a gyermek fejlődésének és egészségének. De követelményeit össze kell egyeztetni az erkölcsi tekintetekkel, hogy a nevelés a test üdülésé-

* L. Magyar Pæd. XVI. évf. 570.

ról és a gyermek gyakorlativá tételéről is gondoskodhassék. Oda kell törekedni, hogy a gyermekből nemcsak jó, jellemes ember és derék polgár váljék, de szervezete is ép maradjon. Nagyon sokan sürgették a *tanítóképző intézetekben* való okszerű eljárás és ily irányú előkészítés szükségességét. Ott ma már nagy előrelátás kívántatik.

Miss Hoskyns Abrahall-ban a *nemi felvilágosításnak* is akadt komoly szószólója. Mások csak céloztak rá, midőn azt sürgették, hogy a gyermekek ellenálló erkölesi erejét az utca és más veszedelmes helyek és alkalmak kísértéseivel szemben fokozni kell. *Dr. Stephani* azt is lehetőnek véli, hogy az embert morális egyensúlyra ellenállóvá tegye még sok betegséggel szemben is. *Dr. Slaughter* pedig a testi és erkölesi nevelés fejtegetése során annak a reménynek adott kifejezést, hogy ez uton a faj nemesbülése következhetik be, ha — amint hiszi — eljön az az idő, midőn a szülői állást a legnagyobb felelősséggel járó társadalmi tisztnek fogják tekinteni. A szóban levő törekvésnek meg is van már tudománya, a «eugenics». — *Dr. Maurice de Fleury* azt hangoztatta, hogy az erkölesi fejlődés inkább a nevelés, mint az öröklés kérdése. *Geőcze Sarolta* k. a. végül, a hallgatóság nagy érdeklődése mellett, a környezetnek fontosságára utalt a nevelés szempontjából. Szerinte oda kell hatni, hogy a társadalom káros erkölesi hatásának megbénítására szolgáló intézmények is létesüljenek. Erre tüzetes javaslatokat is tett.

Befejezéseül fel kell említenünk, hogy a kongresszus tartama alatt társas összejövetelek is voltak, melyek alkalmul szolgáltak nemcsak a tagok megismerkedésére, hanem eszméiknek társalgás és a fehér asztalnál való kicserélésére is. Különösen is felemlítendő, hogy a kongresszus programja értelmében külön bizottságban szóba jött egy erkölesi nevelési központnak létesítése és folyóirat megindítása. Részünkről megpendítettük azt a többek által helyeselt felfogást, hogy annak a középpontnak tárgyilagos, tisztán vagy túlnyomólag tudományos intézetnek kellene lenni; a folyóirat pedig főleg adatok, tények, idevágó törvények és rendeletek, intézmények és állapotok nyilvántartásának és leírásának tárháza legyen.

A legközelebb tartandó ilyen kongresszus idejére nézve abban történt megállapodás, hogy az 1912-ben hivassék össze. Helye nem állapított meg, de többen Párist óhajtották. Az állandó választmányba az alelnökökön kívül részünkről még dr. Gaal Jenőt választották be.

A kongresszus rendezői az erkölesi neveléssel foglalkozó egyéneknek kérdőpontokat is küldöttek a végből, hogy saját tapasztalataikat bizonyos sorrendben közöljék. A tömegesen beérkezett válaszok azonban oly szárazon és annyira tömörítve közöltettek, hogy további

kivonatolásuk lehetetlen volna, lefordításuk pedig, miután a kongresszus két könyve végén úgy is közöltetnek, céltalan volna.

Az első nemzetközi erkölcsnevelési kongresszuson történeteket a fennebbiekben, úgy hisszük, híven adtuk vissza. A benyomás, melyet ez összejövetel reánk tett, általában kedvező, mivel ama céljának, hogy az erkölcsi nevelés ügyének egész mezeje felett általános szemlét tartson és az egyes nagyobb elvi jelentőségű problémákat kijelölje, valóban eleget tett. Az ott felgyűlemlett eszmekincs aranybányája lehet minden nemzet közoktatási és közművelődési politikájának. Kitűnt ez alkalommal, hogy a művelt világ minden részében sokan vannak, akik az erkölcsi nevelés elsődrendű, sőt életbevágó fontosságáról meg vannak győződve. Ezzel a kongresszussal az erkölcsi nevelés úgyszólván a maga jogaiba lépett és kimagasló helyét a nemzetek kulturájának terén sürgetően követeli. A kongresszuson folytatott eszmecserek és viták kimutatták, hogy az erkölcsi nevelés az egész oktatásügynek és nevelésügynek mindenütt jelenlévő egyik fontos, talán legfontosabb oldala. Kitűnt, hogy alig van a tanuláshoz és tanításnak helye és alkalma, a hol azt mellőzni szabad volna. Merőben tárgyaltalan tehát az a vita, hogy kizárólag egyes tárgyakhoz kell-e fűzni, vagy valamelyiköket mint az erkölcsi nevelés tényezőjét, vagy eszközét ki kell-e zárni? A hol a vallási oktatás helyén van, ott az erkölcsi nevelésre kedvező alkalom van; de annak körén kívül sem szabad egyetlen alkalmat sem elmulasztani, mely a jellemképzés, a lelkület nemesítése, a tisztult erkölcsi érzések felkeltése számára kínálkozik. Az a bibliai mondás, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül való, azzal egészítendő ki, hogy az erkölcstelen nemzetek a világversenyben előbb-utóbb elmerülnek. A minden tekintetben korrekt emberek és hű polgárok minél nagyobb számára van minden országnak szüksége, hogy fennmaradjon és boldogulhasson. A nevelésügynek tehát minden eszközt, utat és módot fel kell karolnia, amely e cél elérésére alkalmasnak ígérkezik. S kell, hogy mindezt öntudatosan és rendszeresen is tegyék. Az okszerűen megállapított és végrehajtott morálpädagógia azonban természeténél és az e részben mindenütt többé-kevésbé elmaradt állapotoknál fogva igen nehéz dolog. Az erre vonatkozó eszmék tisztázásához most már figyelemre méltó előmunkálatok vannak, de maga az erkölcsnevelési politika még igen sok tekintetben nem következett be; rendszereségről pedig e téren még egyáltalán sehol sem lehet szó. A megoldásra váró erkölcsnevelési problémák túlnyomó többsége ma még csak a kísérletezés stadiumában van. Ez az adott helyzet, melylyel szemben a mi feladataink tisztázása szerfelett szükséges.

E feladatok egy része a megismerésre, másik csoportja a ki-

próbálásra, a harmadik a tisztába hozott és üdvöseknek bizonyult erkölcsnevelési eszmék megvalósítására vonatkozik. A megismerést nagymértékben elő fogja mozdítani, ha az említett problémák benső természetével és tudományos alapjaival az illetékes tényezők és szellemi erők nálunk is behatóbban foglalkoznak, mint eddig. Evégből itt is az eddigi eredménynek tudományos feldolgozása volna kívánatos. Állami és társadalmi megbízatás és pályázat útján idevágó irodalmat kellene teremteni. De a létező anyag feldolgozása nem elég, hanem azt pótolni, tehát a más országok és a magunk tapasztalatait figyelemmel kell kísérni és egybe kell gyűjteni. Pozitív tudományos alap csak ily módon teremthető. Komolyan készülnünk kell a következő kongresszusokra és ezeknek eredményeit is értékesítenünk szükséges. Mind ezen munkásság folytathatása, mind a tudományos vívmányok népszerűsítése végett közegekre van szükségünk. Ezek első sorban társadalmiak lehetnének. A fennálló összes pædagogiai és szociálpædagogiai egyesületeknek foglalkozniok kellene az erkölcsi nevelésnek ama részével, mely hozzájuk tartozik. Ennek áldásos eredménye egy második irodalom lehetne, az, mely kézi könyvek, káték, utasítások, de másfelől példákat mutató szépirodalmi, történeti, bölcselkedő és áhítatra gerjesztő művek alakjában az erkölcsi nevelés iránt való érzéket, hajlandóságot becsepegtetné különösen a tanítók és szülők lelkébe. A társadalom ez irányú működésének megindítása volna az első lépés. A második az, ha a már tisztába hozott módszerek alkalmazásával az állam és az iskolafenntartó összes tényezők a széleskörű erkölcsi oktatásra és nevelésre készülnének és fokozatosan berendezkednének. Ezt úgy értjük, hogy a tanítóképző, tanárképző és papnevelő intézetekben, de általában minden oly tanintézetben, ahol tanítók és tanárok képeztetnek, a morális pædagogianak megfelelő hely biztosítandó a tanmenetben. Nem csupán az ily szellemű előadásokat, hanem a hozzájuk fűződő gyakorlatokat is multhatatlanul szükségeseeknek tartjuk. Az állam lépjen fel, mint kezdeményező, de mint a közoktatás főintézője és ellenőrzője is.

Azonban az iskola az erkölcsi nevelésnek hatékony tényezője elszigetelten nem lehet. A környezet kedvezőbb alakulására is hatni kell. Ez a mindenféle ártalmak, pl. a rosszirányú ponyvairodalom irtásával kezdődhetik. De ez csak nemleges munka. Kell, hogy a pozitív tevékenység mindenek előtt az állami összes ténykedésnek szuggesztív befolyásra és jó példaadásra irányuló törekvésében nyilvánuljon. A részletes teendők nagy száma miatt lehetetlen pontozatokba foglalnunk az egyes feladatokat, de ha a fő feladatoknak érintett alapeszméivel az illetékes és rokonérzésű tényezők behatóbban

foglalkoznak, akkor azoknak az adott viszonyokhoz mért konkrét formulázása nem lesz tulságosan nehéz. Ez különben minden oldalú megvitatást is igényel; s ha most e jelentés keretében akarnánk a részletekre kiterjedő javaslatokat tenni, eljárásunk annak a komolyságnak hiányáról tanuskodnék, a melylyel ezt a megmérhetetlen fontosságú, messze kiható és bonyolult tárgyat tekintjük és mások által is felkaroltatni kívánjuk

GAAL JENŐ.

A LONDONI MAGYAR KULTURÁLIS KIÁLLÍTÁS ÉS TANULSÁGAI.

(Második, befejező közlemény).

A tizedik fülke (Appliances for Geographical and Historical Instruction) magában foglalta a földrajz és történelem tanítására szolgáló taneszközöket. Magyarország domborművű hatalmas térképe egy egész nagy falat foglalt el, a többi falakon a Magyar Földrajzi Intézet földrajzi és történelmi térképeinek teljes gyűjteménye, éggömbje és különböző nagyságú földgömbjei, plasztikus modell a dobsinai jégbarlangról, melyet más területen mint külön látványosságot mutatott be a kiállítási igazgatóság, aztán tájképek, néprajzi viseletek és életképek fényképei annyiféle vonzó és tanulságos alakban és kiállításban adtak honismertető tájékoztatást hazánkról. Valószínűleg ennek a díszes fülkének a hatása alatt állhattak azok az ujságok, melyek «Happy Hungary» (Boldog Magyarország) felírással kezdték hazánkat dicsőítő cikkeiket. A fülke közepén a klasszika filológia oktatására szolgáló ostromszerek és más eszközök voltak festőileg csoportosítva. Ezeket a budapesti református és az V. és VII. kerületi István-úti gimnáziumok állították ki. Ezekről egy angol lap «School Guardian, jun. 20.) így elmélkedik: «Az earls-court-i kiállítás, mely Magyarország tanügyének van szentelve, a tanítási módszer gyakorlati alkalmazása tekintetében szembeszökő ellentétet (striking contrast) mutat a magyarországi iskolák és a mieink közt. A magyarok rendkívüli érzékkel bírnak a tanítás értékesítésére nézve, ahol csak lehet szemléltetővé teszik azt természetes eszközökkel. Azokban az esetekben, ahol az eredeti tárgyak nagyságuknál és magas áruknál fogva meg nem szerezhetők vagy gyakorlatilag nem alkalmazhatók, hű modelleket készítenek és használnak fel e célra. Például az ábrázoló mértant, melyet a kezdők rendszeresen igen nehezen tudnak felfogni, a modellek egész sorával teszik érthetővé. Az iskolás fiúnak Julius